

Ve stínu lípy - Svatopluk Čech 1880

Skladbu autor označil jako cyklus malých povídek veršem. Vyšla nejdříve roku 1879 v Květech a o rok později knižně v souboru veršů s titulem *Nová sbírka veršovaných prací*. Patří k Čechovým nejznámějším a čtenářsky nejoblíbenějším dílům. Obsahuje sedm povídek podávaných různými vyprávěči, vesměs typickými představiteli života české vesnice, kteří se sešli pod košatou lípou u hostince a svými zážitky si krátí nedělní odpočinek. Knihu uvádí apostrofa rodného kraje evokující autorovo šťastně prožitě dětství. Stesk nad nenávratnou minulostí však básníka odvádí do jiného prostředí, kde poznal své hrdiny a jejich příběhy (Čech místo blíže neidentifikuje, z narážek je zřejmé, že jde o Vrané na Slánsku, kde chodil rok do školy a kam se jako litoměřický a pražský student vracel k rodičům). Rýze citové prizma vzpomínek umožňuje autorovi, aby pomínil jak místní, tak časové údaje a vtiskl dějům jednotící náladové osvětlení: svět svého mládí vidí jako idylu, jako starosvětský obrázek, z něhož vyzáruje atmosféra pohody a lidské družnosti. A to i přesto, že ne všechny příhody mají idylický ráz; z některých je stále cítit bolest nad nezhojenými ranami osudu.

Po lyrickém vstupu a představení jednotlivých účastníků besedy následuje vlastní vyprávění. Ve vyvážené kompozici se v něm pravidelně střídají příběhy vážné a úsměvné, některé všedně prosté, jiné vychloubané a humorně nadnesené, podle povahy vyprávěčů. Zvláště silně se v nich aktualizuje napětí domova a světoběžnictví, v němž autor jednoznačně straní těm, kdo nalézají zalíbení v rodném, byť chudém prostředí, zatímco sebevědomé znalce světa provází jemná ironie.

Ve vyhraněné podobě se tento protiklad projevuje už v prvních dvou příbězích. Nejdříve vypráví sedlák o tom, jak se z Ameriky vrátil kající syn hospodáře Bárty. Doma mu studium ani práce na statku nevoněly, a tak se pustil do světa. Zprvu se mu dařilo, nakonec však zůstal všemi opuštěn. Vrátil se sice jako pán, ale s nitrem plným stesku a výčitek svědomí. Doma zastihl už jen nemocnou slepou matku. Láskou a péčí se jí snažil nahradit všechny útrapy, jež jí způsobil. Příhoda ústí v jednoznačné poslání, „že chudá rodná ves, / ... jasnější blaho, sladší kryje ples, / než celý svět ho v loktech širých chová“ a že „jen na tom drahém srdci mateřském / i neštěstí a vina sladce dřímá“. — Sedlákovi oponuje krejčík, míní, že kdo seděl jen doma za pecí, zůstal jen polovičním člověkem. Na důkaz toho, co všechno je možné ve světě zažít, podává zcela vymyšlenou, fanfaronsky vychloubanou, ale též dobromyslně sebe sama zesměšnu-

jící historii své lásky v Benátkách. Zamiloval se do dcery cukráře, otec však jejich láске nepřál. Když jednou oba milence zastihl doma, krejčík úlekiem spadl do kádě se sirupem a poté ho dívka pohotově ukryla dovnitř obrovského dortu. Tam usnul a probudil se až na výroční slavnosti františkánů (porcinkule). Vyrázil z dortu ven, úlek mnichů vystřídal smích a komický hrdina byl pozván k bohaté hostině. — Humornou nadsázkou i znalostí světa se s krejčíkovým výstupem sblížuje čtvrtá historika vysloužilého vojáka. Vyprávěč v ní barvitě líčí, jak v Lombardii z přesily nepřátele zachránil svou ustřelenou nohu, jak za toto hrdinství sám sardinský král Carlo Alberto ho propustil ze zajetí, jak pak mezi svými obřadně nohu pochovali a na její mohylu zasadili desku na paměť statečnosti českého vojáka. — Mezi obě humorně zbarvené zkazky je vklíněno prosté vyprávění kantora o dvou Štědrých dnech jeho života. O prvním ztratil milovanou ženu, o druhém po letech našel novou. — Obrazem života je i páté, tklivé vyprávění hostinské o vnučce bývalého hulána, který putoval po světě s loutkami. Když zemřel, vzali si hostinští dívku k sobě. Její jedinou radostí byly na půdě zahálející loutky. Jednou je prodali, dívka rozlítostněna ztrátou toho nejdražšího běžela za odjíždějícím kupcem, až spadla do rozvodněného potoka a utonula. Událost její stárnoucí pěstouny navždy poznamenala. — Ještě živější stopy bolesti zanechal poslední, sedmý životní příběh. Vyprávěč, šumař, hledal obživu v daleké Rusi kdesi pod Kavkazem. Odešel tam se svou milou, které rodiče bránili v láске a která s ním uprchla. Tam však zemřela výčtkami svědomí a steskem právě ve chvíli, kdy došel dopis od pouštějších rodičů s výzvou k návratu. Oba elegické příběhy jsou opět od sebe odděleny, a to humorkou pojezdného, hospodářského úředníka na statku, o prvním polibku v jeho životě. Jako dospívajícího chlapce ho otec poslal na praxi do zámku. Přijímal ho pan vrchní, ale uprostřed hovoru usnul. Toho využila jeho zvidavá dcera, mezi mladými se rozvinula koketní zábava končící polibkem právě ve chvíli, kdy se vrchní probudil. Mládenec měl po praxi a s vyhazovem zase putoval domů.

Jestliže cyklus povídek se otvírá básníkovou citovou zповědí (Čech ji připojil ke skladbě po smrti svého otce), citovým vyznáním v přípitku mlynáře se také uzavírá. Kdežto na začátku má toto vyznání ráz intimního návratu do světa dětství, v závěru v mlynářově projevu se stává patetickým, nadosobně platným vlasteneckým gestem oslavujícím domov a rodný kraj; zároveň je to i trochu vnější ideová výztaž příběhů. Jeho forma již v mnohém připomíná rétoriku Čechovy pozdější politické lyriky.

I v tomto cyklu si Čech uchoval všechny základní znaky svého

slohu, jak krystalizoval již v jeho nejranějších verších: obraznou perifrastičnost, nadbytečnost slovního výrazu, složitou skladbu věty i proměnlivost větné intonace, jejíž význam ještě zesiluje mluvní styl vyprávění. Tato vyprávěcí forma je s to do sebe zahrnout jak popisy přírodních krás, tak vnějších rysů besedníků, a současně prostřednictvím sympatie, humoru nebo lehké ironie odstínit i jejich povahy. Odstíny přitom nesledují účel sociálně diferencovat, nýbrž jen zpěstit obraz vesnického života jednotně nazíraného smírným a chápajícím nadhledem vzpomínky. Přítok reality, zejména jejich dějových prvků, který musí jednotlivé vyprávění na poměrně malé ploše v sobě obsáhnout a navíc převést do mluvního projevu, podněcuje současně — i při zachování základních znaků básníkovy slohu — mnohem určitější a hutnější slovní vyjádření než v jiných Čechových epických skladbách, v nichž měl více prostoru pro reflexi a ornamentální zdobnost, i než v lyrice, jež nabízel a několikrát obrazně opisování jediné myšlenky, třeba i v rozsahu celé strofy. Právě tato obsažnost spolu s živostí vyprávění, střídáním rozmanitých žánrových poloh a zejména se zdůvěřujícím citovým zorným úhlem vzpomínky, tolik blízkým nazírání B. Němcové na zašlý svět její babičky, vyvolala mimořádnou oblibu cyklu hned po jeho prvním vydání, právě tak jako v průběhu dalších let.

zp

Večerní písně - Vítězslav Hálek 1859

Lyrická prvotina (nikoli prvotina vůbec: rokem vydání ji těsně předěšla romantická epická skladba *Alfred*) jednoho z čelných autorů generace májovců zahrnuje ve své nejširší a zároveň definitivní verzi 65 krátkých zpěvných básní. Sběrka není dále členěna, básně jsou bez nápisů, pouze číslovány. Tato dobově běžná podoba lyrického cyklu často kladla důraz na různorodost prožitků, v nichž se postupně vyhraňoval vnitřně rozporný lyrický subjekt. V případě *Večerních písní* je představa básníkovy osobnosti jednoznačně dána od prvních básní, postoj, básnický druh ani téma se v celé sbírce nemění; vše směřuje k vyslovení jediného pocitu šťastné lásky. Bezprostředním inspiračním zdrojem byl autorův vřelý a opětovaný vztah k pražské měšťanské dcerce Dorotce Horáčkové, které byl mladý literát domácím učitelem a po létech čekání i manželem. Hálek však nezpřítomňuje milovanou dívku v její individualitě (např. nic nefiká ani o její tělesné kráse) a jen na okraji jsou pro ně-

ho i psychické fáze a odstíny erotického vztahu; zaměřuje se na nadčasově i dobově typické projevy lásky a na její jásavou oslavu jako nejvyšší hodnoty životní. V opětovných vřelých vyznáních vyslovuje vděčnost i za ten nejmenší projev milenciny oddanosti, za možnost prožívat absolutní ztotožnění s druhým člověkem. Láska je mu hlubokým zásahem do nitra subjektu, přináší radost, oproštění a otevření druhým lidem a světu; pro lyrického hrdinu *Večerních písní* znamená i jeho proměnu v básníka. Chvilé strávené s milenkou jsou mu zdrojem nejvyššího štěstí. Intenzita dojetí ve své nevyslovitelnosti se nejednou u Hálek paradoxně projevuje jako bol a vhání do očí slzy; vystupuje i dobový motiv puklého srdce, zde puklého proto, že neuneslo nával vzájemně se prostupujících citů. V této sladké bolesti lze tušit sublimaci neukožené smyslné touhy, neodreagovaného vnitřního napětí, které jediné do této šťastné erotiky vnáší náznaky disharmonií. Smyslnost, byť zahalená do poetických znaků čistoty a nevinnosti, hraje vůbec v lásce *Večerních písní* význačnou roli. Je to dáno i zdůrazňovanou světskostí této poezie, v níž andělé jsou posly a alegoriemi lásky a bůh jejím oddaným pečovatelem a kde před hvězdami, ač tolikrát vřele oslovovanými, se manifestačně dává přednost zemi. Nevinné objetí milenců je tu pravým náboženským obřadem, při němž místo dlaní se k modlitbě spíná dvojice bušících srdcí.

Večerní písně tedy přinášejí vedle citových konfesí i jistou ideologii a metafyziku lásky, jež je tu opěvána jako obecná, všepřonikající, kosmická síla dávající světu smysl. Osudovost erotického vztahu je v tom, že je to zvláštní případ této univerzální všelásky; jí přichází k platnosti, co je v člověku přírodní, přirozené. Láskou získává podíl na hodnotě nejvyšší kdokoli: v tom nachází živelný výraz Hálekův demokratismus, který hodnotí člověka podle obecně lidských kvalit, v absolutní nezávislosti na strnulých vazbách a hierarchiích. Autorův pokrokový společenský postoj se tu příznačně motivuje „shora“, tj. nikoli z životní zkušenosti, ale na základě obecných humanistických východisek a nadějí, a není tedy zdrojem — v protikladu zejména k poezii Nerudově — bolestného vědomí a analýzy konkrétních sociálních rozporů a jejich ohlasu v nitru moderního individua; z tohoto hlediska mluví Hálek jen obecně o tisícířech bolestech přítomných v lidských osudech. Láska je mu ostatně lékem i proti těmto útrapám; její říše, kde „lev je krotký beránek a dravci holoubátka“, představuje cosi jako primitivní sociální utopii básníkovu. Je tu však i tušení iluzorní povahy takových představ: co reálný život odepřel, navrácí lidem vlastně jen sen. V zaujetí pro vysněné ráje, laskavé noční oázy uprostřed drsné skutečnosti dní, je závažné omezení Hálekova pozemšťanství.